

Izvilks no grāmatas *Parlamentārā izmeklēšana Latvijas Republikā* 1. Parlaments. *Parlamentārā kontrole*. Prof. Ringolda Baloža zinātniskā redakcijā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2016

II. Politiskā atbildība

Viedokļi par politiskās atbildības jēdziena saturu un izpausmi ir dažādi. Pētniekiem nav izdevies nonākt pie konkrēta un visaptveroša politiskās atbildības skaidrojuma. Atšķirīgi viedokļi tiek pausti ne vien par to, kas ir politiskā atbildība jeb kādā veidā šī atbildība izpaužas (pēc būtības), bet arī par to, kas uzņemas politisko atbildību/tiek saukts pie politiskās atbildības (subjekts), par ko uzņemas/tiek saukts pie politiskās atbildības (objekts), kādas ir politiskās atbildības sekas, vai sankcijas un vaina ir obligāti šā atbildības veida konstatēšanas priekšnosacījumi utt. Šādas problēmas rodas tādēļ, ka jēdziens „atbildība” tāpat kā „politika” un ar politiku saistītais jēdziens „vara” ir abstrakti jēdzieni, kas var tikt dažādi interpretēti un definēti¹.

1. Skaidrojumi un definīcijas

Politiskā atbildība cita starpā tiek traktēta kā ideja jeb simbols², t.i., (vērtētāja ieskatā) pareizas varas realizācijas apzīmējums, kuru var piemērot arī attiecībā uz varas realizācijas vadlīnijām. Vienlaikus politiskā atbildība tiek skaidrota kā princips³, saskaņā ar kuru amatpersonas (ministri) par savu rīcību ir atbildīgi parlamentam, kas savukārt ir tiesīgs kontrolēt ministru darbību, pieprasīt paskaidrojumus un, ja nepieciešams, saukt viņus pie atbildības⁴.

Politiskā atbildība tiek raksturota arī kā noteikts process vai attiecību kopums starp pilnvarotajiem un pilnvarotajiem vai augstākstāvošajiem un padotajiem, kuras pamatā ir

¹ Caics A. Politiskā atbildība: jēdzienu veidojošie elementi, vispārīgās iezīmes un terminoloģija. *Jurista Vārds* Nr.37 (684), 2011.gada 13.septembris, 6.-14.lpp.

² Bovens M. Public accountability. In: *The Oxford Handbook of Public Management*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2005, p.184.

³ Piemēram, Apvienotajā Karalistē attīstītais ministru atbildības princips (*ministerial responsibility* – angļu valodā), kas sevī ietver arī politisko atbildību.

⁴ Sk., piemēram: Dicey V.A. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. Pieejams: http://www.constitution.org/cmt/avd/law_con.htm.

atskaitīšanās par politiskām darbībām, piemēram, parlamenta atskaitīšanās tautai⁵ vai ministru atskaitīšanās parlamentam⁶. Savukārt citi politisko atbildību attiecina ne vien uz vertikālām (hierarhiskām), bet arī uz horizontālām un diagonālām attiecībām, kurās iesaistītas pēc statusa līdzvērtīgas personas⁷.

Vairāki pētnieki, skaidrojot politiskās atbildības būtību, uzsver sankciju⁸ elementu, t.i., sankciju piemērošanas iespējamību (piemēram, reputācijas sagraušana⁹, atbrīvošana no amata¹⁰), kas atkarīga no tā, kā persona pilda savus pienākumus, kā viņa rīcība tiek vērtēta, kāds lēmums tiek pieņemts un kā tas tiek pildīts¹¹. Ir pausts uzskats, ka bez sankciju piemērošanas iespējamības politiskā atbildība nevar pastāvēt. Atbilstoši šai koncepcijai politiskā atbildība var tikt saprasta kā faktiskā sankciju piemērošana¹².

Ar jēdzienu „politiskā atbildība” mēdz apzīmēt arī politiskā procesā iesaistītu personu emocionālu reakciju un attieksmi, kura saistīta ar to pienākumiem pagātnē, tagadnē un nākotnē un kuru regulē politiskie mehānismi, tai skaitā politiskie vērtēšanas kritēriji¹³. Piemēram, personas attieksme var izpausties arī kā spēja apzināties tai noteiktos pienākumus un nepieciešamību tos pienācīgi izpildīt.

Atšķirīgās un pretrunīgās interpretācijas dēļ ir apgrūtināta iespēja formulēt konkrētu politiskās atbildības koncepciju. Turklāt ir grūti to izveidot sašaurinātā formā. Tāpēc vairāki pētnieki mēģinājuši aptvert pēc iespējas plašāku saturu, formulējot vairākas iespējamās politiskās atbildības izpausmes vienotas koncepcijas ietvaros.

Piemēram, latviešu tiesību zinātnieks profesors Kārlis Dišlers (*Kārlis Dišlers, 1878-1954*) politiskās atbildības jēdzienu skaidroja no:

⁵ Bovens M. Public accountability. In: *The Oxford Handbook of Public Management*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2005, p.196.

⁶ Woodhouse D. *Ministers and Parliament: Accountability in Theory and Practice*. Oxford; New York: Oxford University Press Inc., 1994, p.3.

⁷ Bovens M. Public accountability. In: *The Oxford Handbook of Public Management*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2005, p.196-200.

⁸ „Sankcija” var tikt aizstāts ar jēdzienu „sekas” gadījumos, kad personai netiek piemērots sods, bet tā saskaras ar jūtām negatīvām sekām (sk., piemēram: *Dišlers K. Latvijas Republikas Prezidenta politiskā atbildība. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis: 1920-1940.-1.sējums: 1922, Nr.2, Rīga: TNA, 2003, 384.-385.lpp.*). Piemēram, kad pazeminās personas novērtējums un rodas šķēršļi šai personai realizēt varu.

⁹ Schedler A. Conceptualizing Accountability. In: *The Self-Restraining State: Power and Accountability in New Democracies*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1999, p.14.

¹⁰ Маклаков В.В. Конституционное право зарубежных стран. Общая часть. Москва: Волтерс Клувер, 2006, с.412.

¹¹ Мусиенко С.Г. Концептуализация понятия политической ответственности. Проблемы управления, No.4 (25) , 2007, с.224. Pieejams: http://www.pu.by/iss/n25/MUSIENKO_25.pdf; Маклаков В.В. Конституционное право зарубежных стран. Общая часть. Москва: Волтерс Клувер, 2006, с.412.

¹² Coicaud J.M, David C.A. Legitimacy and politics: a contribution to the study of political right and political responsibility. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p.36.

¹³ Мусиенко С.Г. Концептуализация понятия политической ответственности. Проблемы управления, No.4 (25), 2007, с.223. Pieejams: http://www.pu.by/iss/n25/MUSIENKO_25.pdf.

- 1) objektīvās puses kā darītājam jūtamam seku saistīšanu ar kādu viņa darbu;
- 2) subjektīvās puses kā šo seku apzināšanos un uzņemšanos.

Minētās sekas Dišlers formulēja galvenokārt kā amata zaudēšanu¹⁴, lai gan plašākā izpratnē par negatīvām sekām var uzskatīt jebkuru būtisku šķērsli darītājam realizēt varu, kā arī darītāja rīcības publisku nosodījumu. Dišlera uzskatiem ir pauduši piekrišanu arī citi ievērojami latviešu tiesību pētnieki¹⁵.

Vērtējot ārvalstu pētnieku izpratni, var atzīmēt, piemēram, austriešu profesoru Andreasu Šedleru (*Andreas Schedler, dz. 1964*), kurš izšķir divas politiskās atbildības jēdziena dimensijas, proti:

- 1) atbildēšana, kas izpaužas kā varu realizējošas personas (amatpersonas) pienākums realizēt varu pārskatāmā veidā, atskaitoties un pamatojot savu rīcību citiem subjektiem, kuriem ir tiesības šo personu kontrolēt;
- 2) sodīšana-piespiešana, kas izpaužas kā sankciju draudi varu realizējošai personai (amatpersonai), kuri var tikt realizēti¹⁶.

Arī šā raksta autors savā zinātniskajā darbībā ir formulējis divus politiskās atbildības veidus jeb divas šīs atbildības dimensijas. Proti:

- 1) pozitīvo politisko atbildību, ar kuru apzīmē fenomenu¹⁷, kas sevi atklāj caur pareizu rīcību¹⁸ politiska procesa ietvaros, kura ir saistīta ar tās veicēja pienākumu pildīšanu un tiesību realizāciju un atbilst tās vērtētāja – iespējamo sankciju piemērotāja¹⁹ interesēm;
- 2) negatīvo politisko atbildību, ar kuru apzīmē fenomenu, kas sevi atklāj caur nepareizu rīcību politiska procesa ietvaros, kura ir saistīta ar tās veicēja pienākumu pildīšanu un tiesību realizāciju, bet neatbilst tās vērtētāja – iespējamo

¹⁴ Dišlers K. Latvijas Republikas Prezidenta politiskā atbildība. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis: 1920-1940.*- 1.sējums: 1922, Nr.2, Rīga: TNA, 2003, 384.-385.lpp.

¹⁵ Sk.: Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 290.lpp.

¹⁶ Schedler A. Conceptualizing Accountability. In: *The Self-Restraining State: Power and Accountability in New Democracies*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1999, p.14.

Līdzīga izpratne ir, piemēram, Apvienotās Karalistes politisko zinātņu pētniekam Endrū Heivudam (*Andrew Heywood, dz. 1959*), kurš papildus izšķir arī trešo politiskās atbildības izpausmes veidu: apzinīgu, saprātīgu un morāli pareizu rīcību, kas nav atkarīga no ārējās ietekmes, kura liek rīkoties citādi (sk.: *Heywood A. Key concepts in politics. New York: Palgrave, 2000, p.145-146*).

¹⁷ „Fenomens” ir parādība, kas sevi atklāj (sk.: *Latviešu valodas vārdnīca: 30000 pamatvārdu un to skaidrojumu. Autoru kolektīvs D.Guļevskas, I.Rozenštrauhas, D.Šnē redakcijā. Rīga: Izdevniecība Avots, 2006, 287.lpp.*).

¹⁸ Tā var būt rīcība, kas realizēsies (vēl nav uzsākta); rīcība, kas realizējas (jau uzsākta, bet vēl nav pabeigta); rīcība, kas jau realizējusies (ir pabeigta).

¹⁹ Gadījumos, kad nav sankcijas, vērtētājs ir raksturojams kā „jūtamam negatīvu seku izraisītājs”.

sankciju piemērotāja interesēm, un kuras veikšanas rezultātā rīcības veicējam piemērotas sankcijas un/vai iestājas jūtamas negatīvas sekas²⁰.

Citiem vārdiem sākot, pozitīvā politiskā atbildība ir skaidrojama kā politiskām normām atbilstoša rīcība, savukārt negatīvā politiskā atbildība – šīm normām neatbilstoša rīcība un tās sekas. Lai konstatētu pozitīvo politisko atbildību ir jābūt personas rīcībai, tās politiskam novērtējumam, izdarītam slēdzienam par tās atbilstību vērtētāja interesēm, bet negatīvās politiskās atbildības gadījumā – pretējam slēdzienam un papildus jābūt jūtāmām negatīvām sekām.

²⁰ Sk., piemēram: Caics A. Pozitīvā un negatīvā politiskā atbildība. *Jurista Vārds*, Nr.39 (686), 2011.gada 27.septembris, 16.-22.lpp.; Caics A. Politiskā atbildība kā tiesiskas valsts pamats. Grām: *Inovāciju juridiskais nodrošinājums: Latvijas Universitātes 70.konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 348.-349.lpp.

Jāatzīmē, ka arī tiesību zinātnes profesors Andris Plotnieks (*Andris Plotnieks, dz. 1938*) politisko atbildību iedalījis pozitīvajā un negatīvajā atbildībā, lai gan traktē to šaurākā izpratnē, piesaistot atbildību vienīgi morāli pareizai rīcībai, kamēr šā raksta autora vērtējumā attiecīgā piesaiste neaprobežojas tikai ar morāli pareizu rīcību, bet var tikt paplašināta arī ar pragmatisku un varas intereses skarošu rīcību (*sk., piemēram: Plotnieks A. Tiesību teorija & Juridiskā metode. Rīga: Izglītības soli, 2009, 304.lpp.*).